

Wie maakt de geschiedenis van Transvaal?

Mariken Elsen
(bewoner Transvaal)

Boerenoorlog

Wat vind ik er eigenlijk van dat ik in de De Wetstraat woon? Vraagt Alicia Schrikker zich af. Alicia is universitair hoofddocent koloniale geschiedenis aan de universiteit Leiden en bewoner van de Leidse wijk Transvaal, met als hart de Morsweg. Christiaan de Wet – naamgever van de straat – was een van de leiders uit de Zuid-Afrikaanse Boerenoorlog (1880-1902). In die oorlog vochten de inwoners van de Boerenrepublieken Oranje Vrijstaat en Transvaal tegen de Britten. Nederland stond in die tijd positief tegenover de verre verwanten in Zuid Afrika, maar in de twintigste eeuw gebruikten verschillende groepen deze Boeren voor hun eigen politieke gewin. Zo belandde Paul Kruger op een naziposter voor

werving van de SS, en grepen apartheidsideologen als legitimatie terug op de heldhaftige strijd van de Boeren.

Hakbijlenbuurt

Behalve een verwijzing naar de Boerenoorlog biedt de wijk Transvaal volgens Alicia nog veel meer verborgen historie. Zoals de geschiedenis van de Leidse conservenfabriek Nieuwenhuizen, die groenten inblikte voor landgenoten in de toenmalige Oost. Vrouwen uit de Wolmaransstraat dopten de boontjes op de stoep voor hun huizen en slepen hun messen aan de deurposten - de sporen hiervan zijn nog steeds te vinden. Of de geschiedenis van het mysterieuze Kampong Makassar. Maar ook de talloze verdwenen winkeltjes: allemaal het onderzoeken waard. En waar komt de naam hakbijlenbuurt eigenlijk vandaan?

De voormalige provincie Transvaal in Zuid-Afrika.

Wie maakt geschiedenis van Transvaal?

In 2020 neemt Alicia collega Ariadne Schmidt – hoogleraar Leidse Stads geschiedenis – in de arm. Samen met twee researchtrainees starten ze een onderzoeksproject over de geschiedenis van de wijk Transvaal. Ook met het bestuur van Wijkvereniging Transvaal zoeken ze contact. Het project zal worden ingericht volgens de principes van de publieksgeschiedenis: geschiedenis buiten de klas, in interactie met burgers. Wie maakt geschiedenis van Transvaal? Zo luidt de titel van het werkcolle-

ge en het project met de buurt. Het alumniblad Leidraad besteedt in oktober 2021 een artikel aan het project.² Ook verschijnt het op de kalender van Leiden European City of Science: 20 oktober. Het werkcollege vindt van februari tot juni 2022 plaats met negen studenten en twee researchtrainees.

Historische sporen in de wijk?

Als eerste opdracht gaan de studenten op zoek in de wijk: welke historische sporen zien ze, wandelend over de Morsweg en door de vele zijstraatjes?

Weinig! De studenten zien vooral grote en kleine, mooie en lelijke huizen, en heel veel verkeer. De volgende opdracht is dan ook om met buurtgenoten op excursie te gaan. En plotseling zien ze de in het groen verscholen bunker uit WOII, de groeven in de deurposten in de Wolmaransstraat, en talloze woonhuizen in voormalige winkelpanden.

Betrokkenheid wijkbewoners Transvaal

Terwijl de studenten historische onderwerpen uitkiezen, bewoners interviewen en de archieven induiken als voorbereiding op hun werkstuk, wordt de wijk actief betrokken bij het project. Zo houdt Jan Bart Gewalt, hoogleraar Geschiedenis van Afrika, een lezing over de Boerenoorlog. En in juni spreken drie studenten in intensieve interactie met buurtbewoners over hun onderzoek naar WOII in de wijk, naar het verdwenen buurthuis het Mierenest, en naar de maar liefst 35 opgespoorde winkeltjes.³

Leiden European City of Science: 20 oktober

Het is donderdag 20 oktober. Een oude loods op het bedrijventerreintje langs het spoor is omgetoverd tot een tentoonstelling. Een doorlopende film uit de jaren zeventig toont de verkeersdrukte op de Morsweg – ook toen al! Talloze oude foto's prijken aan de wanden, op een interactieve tijdlijn plotten bezoekers hun eigen herinneringen, en op de leestafel liggen de werkstukken van de studenten. Aan statafels met laptops presenteren zij hun onderzoeksresultaten aan de hand van het digitale platform *things that talk*: beelden verrijkt

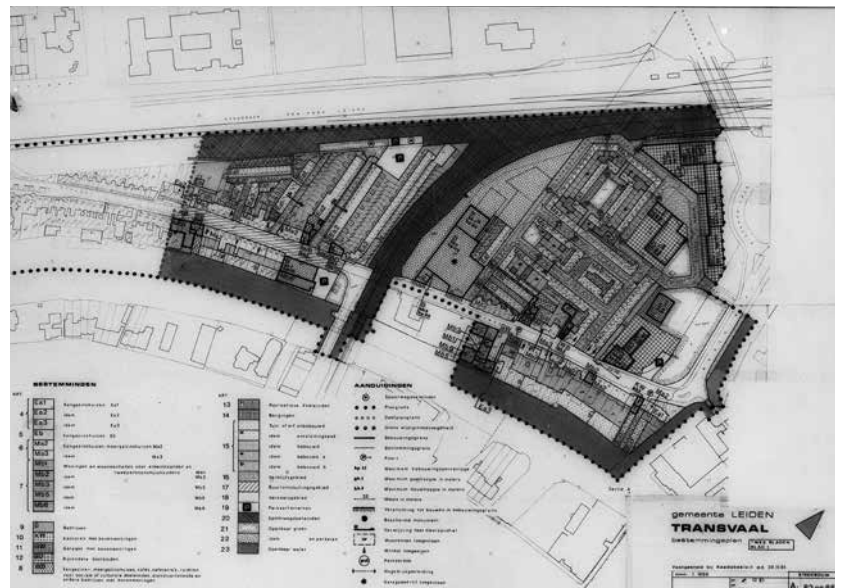
met audiofragmenten en tekst.⁴ Bezoekers kunnen hierop inzoomen, zoals op een oude stadsplattegrond met verschuivende grenzen tussen Leiden en Oegstgeest. Er loopt een podcastmaker rond, evenals het *Leidsch Dagblad*. De afgelopen tijd publiceerde de krant wekelijks een artikel gewijd aan het onderzoek van een van de studenten. En buurtgenoten Joop en Petra leiden twee volgeboekte excursies door de wijk, terwijl de dagelijkse file stapvoets aan hen voorbijtrekt.

's Avonds zijn er vier flitslezingen voor een met klapstoelen volgepakt zaaltje.

Allereerst reconstrueert Gerard Telkamp, bewoner van de Lage Mors, de naamgeving van het voormalige Kampong Makassar, een oud boerderijtje vlakbij de huidige Bothastraat.⁵ Het is genoemd naar de wijk Kampong Makassar aan de rand van het toenmalige Batavia in Nederlands Indië. De president van de Javasche Bank bewoonde aldaar een landhuis. Na zijn Indische tijd verhuisde hij naar Leiden en kocht in 1871 het boerderijtje aan de Oude Rijn als belegging. Hij noemde het Kampong Makassar, naar zijn voormalige Indische woonplaats. Het brandde in 1980 af en maakte plaats voor een appartementencomplex. Student Emma Sow vertelt over het Transvaalhof. Het werd in 1927 door architect Bernard Buurman ontworpen voor de bewoners uit de

De voormalige bunker in de wijk Transvaal.

Bestemmingsplan Transvaal, getekend op 01/12/1981 door Jelko Poortier, Gemeente Leiden, Tekenkamer Collectie. Uit het tekeningenarchief Erfgoed Leiden en Omstreken.

Overleg over het studieproject in de wijk

sloppen in de binnenstad, die begin twintigste eeuw werden gesloopt. Voortzetting van het straatleven uit deze sloppen werd mogelijk gemaakt in het lichte, groene en beschutte Transvaalhof. Bouwtechnisch is het hof geïnspireerd op de Amsterdamse School, wat vooral te zien is aan de ronde hoeken. “Ik woon in een monumentaal pand,” constateert een van de bewoners dan ook.

Student Tamar Kuipers vatte 38 verschillende uitingen over de herkomst van de term hakbijlenbuurt samen in twaalf verhalen, die ze reduceerde tot zes categorieën waar de hakbijl naar verwees; zoals geweld, maar ook de tijd van de Cananefaten. De verhalen worden vooral verteld om de eigen identiteit te

versterken, en als bron van vermaak. Ariadne Schmidt tenslotte duidt de wijk Transvaal als een historisch minilab voor nationale en mondiale ontwikkelingen. Negentiende-eeuwse stedenbouw, industrialisatie, koloniale geschiedenis, de Tweede Wereldoorlog en het opbouwwerk in de jaren zeventig: ze krijgen allemaal een gezicht in verhalen van bewoners, gebouwen en andere historische sporen. Lokale geschiedenis als spiegel van de mondiale geschiedenis: een relevante invalshoek.

De avond wordt afgesloten met een kort panelgesprek over de toekomst van de buurtgeschiedenis. Volgens buurtbewoner Petra Hoogeveen is de verkamering de oorzaak van de verminderde sociale cohesie in de wijk. Roelof Hol uit de Zeeheldenbuurt laat zien hoe ingewikkeld het is om in die wijk te komen tot een plek van herinnering. Maar: de plek komt er!

Een vrouw uit het publiek geeft de toekomst van de buurtgeschiedenis spontaan een vlucht naar voren: wat zou het leuk zijn om met je kleinkinderen door de buurt te lopen en aan de hand van historische markeringen te vertellen over vroeger. Maar dan moeten die markeringen er wel zijn!

En zo zijn we weer terug bij de studenten, die de geschiedenis pas echt ervoeren toen bewoners hen erop wezen. Hoe mooi zou het zijn als bewoners, HVOL en gemeente samen de plaatsen van herinnering zichtbaar weten te maken via opschriften - net zoals op het Rapenburg?

Op 23 februari 2023 organiseert de HVOL samen met het Instituut voor Geschiedenis een lezing over het project (zie de agenda en de website).

Noten

- 1 Officieel: Zuid-Afrikaansche Republiek.
- 2 Samen geschiedenis schrijven in Transvaal <https://www.universiteitleiden.nl/nieuws/2021/10/samen-geschiedenis-schrijven>.
- 3 Verslagen van deze bijeenkomsten zijn te vinden op <https://transvaal-leiden.nl/>.
- 4 <https://thingsthattalk.net/en/zone/transvaal>.
- 5 Gerard J. Telkamp: “Kampong Makassar: een koloniale vernoeming in toenmalig Oegstgeest”. In: *Over Oegstgeest [tijdschrift van de Vereniging Oud Oegstgeest, thans Historische Vereniging Oegstgeest]*, jaargang 23, nummer 2 (november 2011) blz. 12-13.